

Чернівецький період творчого життя віденського архітектора Губерта Гесснера

*ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 140-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
архітектора Губерта Гесснера*

Губерт Гесснер

Постать віденського архітектора Губерта Гесснера — Hubert Gessner (1871–1943) — цікава в Україні не тільки за авторством споруди колишньої Ощадної каси у Чернівцях (1900–1901 рр.). Без перебільшення, він — видатний універсальний архітектор, який пройшов складний шлях творчої досконалості від талановитого учня відомої архітектурної школи Отто Вагнера — Otto Wagner (1841–1918) [14] до видатного архітектора-новатора, що працював не тільки у сфері формування містобудівного середовища Відня [23], а й був одним із засновників авторських революційних течій в історії європейської архітектури 1920-х — 1940-х років [24].

Його творчий доробок надзвичайно різноплановий. Він представлений розмаїттям концепцій і стилістичних прийомів: від новаторських архітектурних проектів у Відні — вілли для родин «Gessner» (1907 р.), «Slupetzky» (1930 р.) та «Haus Gessner-Slupetzky» (1934 р.); соціального житла та житлових мікрорайонів-«суперблоків» (1924–1946 рр.) [24, с. 54 – 58]; Робітничого дому «Фаворітен» (1902 р.) [23, с. 80]; громадських купалень; готелів (1905–1906 рр.); промислових об'єктів (шоколадної фабрики (1942–1943 рр.) до втілення різнохарактерних архітектурних задумів в інших містах Західної та Східної Європи, зокрема у Чернівцях [15, с. 46–50]. Всі ці будівлі відображають ті новаторські тенденції і пошуки в європейській архітектурі, які починав у свій час геніальний архітектор Отто Вагнер.

Сучасниками і творчими колегами Гесснера були архітектори Адольф Лоос — Adolf Loos (1870–1933) [19]; Йозеф Гоффман — Josef Hoffmann (1870–1956) [20]; Йозеф Плечнік — Josef Plechnik (1872–1957) [21]; скульптор Отмар Шимкович — Otmar Schymkovych (1864–1947) [14, с. 46–50; 84–93] і чернівчанин О. Ласке — Oskar Laske (1874–1951) [11, с. 144–151].

Чернівецький період діяльності Губерта Гесснера особливо цікавий для нас і вимагає всебічної уваги. Споруда колишньої Центральної ощадної каси у Чернівцях (нині Художній музей) стала знаковою не тільки в його творчості [17, с. 73–75], а й вплинула на розвиток архітектурної майстерності наступних поколінь.

Незважаючи на дослідження і публікації, здійснені останніми роками зарубіжними та вітчизняними вченими Ф. Бювье [2], С. Біленковою [1, 12, 13], В. Вечерським, О. Сердюк та Т. Скібіцькою [5], М. Віорал-Чапкою [3], Т. Дугаєвою [[4], І. Коротун [6], Б. Ларссоном [16], А. Мораванські [18], М. Никирсою [7], С. Осачуком [8, 9], А. Пуніним [10] та ін. про історію забудови міста Чернівців, постать віденського архітектора Губерта Гесснера як архітектора-новатора і талановитого послідовника «Віденського Сецесіону» залишається в Україні досі загадковою.

Нинішні геополітичні процеси відкрили вітчизняним дослідникам доступ до не відомих в Україні матеріалів, що зберігаються у різних архівних фондах державних та приватних установ зарубіжних країн, зокрема Віденського державного архіву; приватного архіву відомого австрійського дослідника з історії архітектури доктора Ф. Ахляйтнера; наукової бібліотеки Архітектурного центру та музейних фондів «Альбер-

тіни» у Відні, Австрійської національної бібліотеки. Цікавим матеріалом з дослідницької точки зору є нещодавно захищена наукова дисертація австрійського дослідника Маркуса Крістіана (M. Kristian), присвячена творчості Губерта Гесснера, та видана ним на базі цих матеріалів монографія «Hubert Gessner Architekt zwischen Keiserisch und Sozialdemokratie 1871 — 1943» [15]. У науковому доробку автора цієї книги виважено і ґрунтовно проаналізовано методи професійної діяльності архітектора Гесснера, розглянуто матеріали нереалізованих проектів та відзначено особистий вклад архітектора у загальний розвиток тогочасної європейської архітектури.

«Народився Губерт Йоган Карл Гесснер 20 жовтня 1871 року третім сином у родині майстра-фарбника Карла Гесснера та його дружини Амалії у містечку Валах-Клобук у Чехії. На другий день після народження немовляти мати Губерта важко захворіла і згодом померла. Тому сімейним вихованням синів опікувався батько Карл» — зазначається у монографії [15, с. 363].

Незважаючи на такі важкі життєві випробування сім'я Гесснерів була дуже дружною. І батько зумів дати своїм чотирьом синам хороше виховання і належну освіту (наймолодший син Франц народився пізніше — 1879 року, був відданим послідовником і помічником свого брата Губерта, талановитим архітектором — учнем Отто Вагнера.). Спочатку Гесснер навчався у ремісничій школі міста Бруно (Чехія). І напевне, саме тут ще з дитячих років у нього закладався фундамент творчої майстерності майбутнього архітектора. Його шкільними товаришами були Адольф Лоос, Леопольд Бауер та Йозеф Гоффман, дружба яких привела до учнівства в архітектурній школі Отто Вагнера. Навчаючись у Віденській Академії мистецтв, Гесснер знайомиться з багатьма талановитими колегами, і згодом його творчий шлях як архітектора-практика починається на Буковині — у Чернівцях. Але найбільше своїх творчих задумів він втілює у Відні, місті, яке стало для нього назавжди рідним. Помер архітектор Гесснер 29 січня 1943 року у своїй віденській квартирі на вул. Herzversagen. Похований на одному з кладовищ 15-го мікрорайону Відня [15, с. 363–367].

На жаль, найбільш яскравий період творчих пошуків архітектора Гесснера представлений досить коротко: публікацією у віденському журналі «Архітектор» за 1903 рік [17, с. 71–75], однією сторінкою в науковій монографії угорського дослідника А. Мораванські (A. Moravansky)

[18, с. 94] та невеликим розділом з раннього періоду творчості 1899–1905 рр. у монографії М. Крістіана (Markus Kristian) [15, с. 363–367].

Разом з тим, в Україні ця тема вперше була піднята у доповіді астрійської дослідниці архітектури Маргарет—Віорал—Чапки на I Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій архітектурній спадщині Чернівців Австрійської доби, що проводилася при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича восени 2001 року. Вона авторитетно заявила, що особливе місце у творчості Г. Гесснера посідає саме «чернівецький період», коли «молодий 30-літній архітектор реалізовує перше велике державне замовлення конкурсного проекту («І премія») — Центральну ощадну касу (нині — Художній музей) у Чернівцях (1901–1902 р.р.) [17, с.71]. Виконання цієї роботи відразу ж зробило його знаменитим разом з трохи пізніше збудованим Робітничим домом «Фаворітен» (1902 р.) у Відні» [3, с. 99; 23, с. 80].

У віденському журналі «Der Architekt» у 1903 році була опублікована стаття Йозефа Лукса про споруду Ощадної каси у Чернівцях «Das Spaa-kassengebaute in Czernowitz», яка супроводжувалася малюнком головного фасаду та фотофіксацією інтер'єрів будівлі. У текстовій частині автором статті було вказано, що «Гесснер об'єднав у споруді чотири функції: заставне бюро у партері; зал ощадної каси; зал засідань на другому поверсі та архів на третьому (...). Головний зал передбачався для обслуговування клієнтів з окремим входом і розташованим довкола нього бюро для співробітників» [17, с. 71–75].

Цим незвичайним новаторським проектом автор переконливо продемонстрував абсолютно інші можливості громадської споруди, яка не тільки гармонійно вписалася в оточуюче середовище центральної частини міста, а й відобразила нові функціональні можливості споруди і творчі прагнення архітектора.

Таким чином, перша громадська споруди Гесснера у Чернівцях продемонструвала ті творчі прагнення архітектора у досягненні завершеності «функціональної краси», які репрезентовано у цікавому синтезі естетичного оздоблення «зручності» та «грунтовності», втіленої у внутрішніх інтер'єрах «банкового палацу». Це й відображало ті новаторські тенденції Гесснера, які починав у свій час його геніальний вчитель — архітектор О. Вагнер. Архітектор Гесснер на ранній стадії своєї творчості тяжів до різнохарактерних видів пластичного «флорального» декору, що відобразився у настінному живописі вздовж фасаду Робіт-

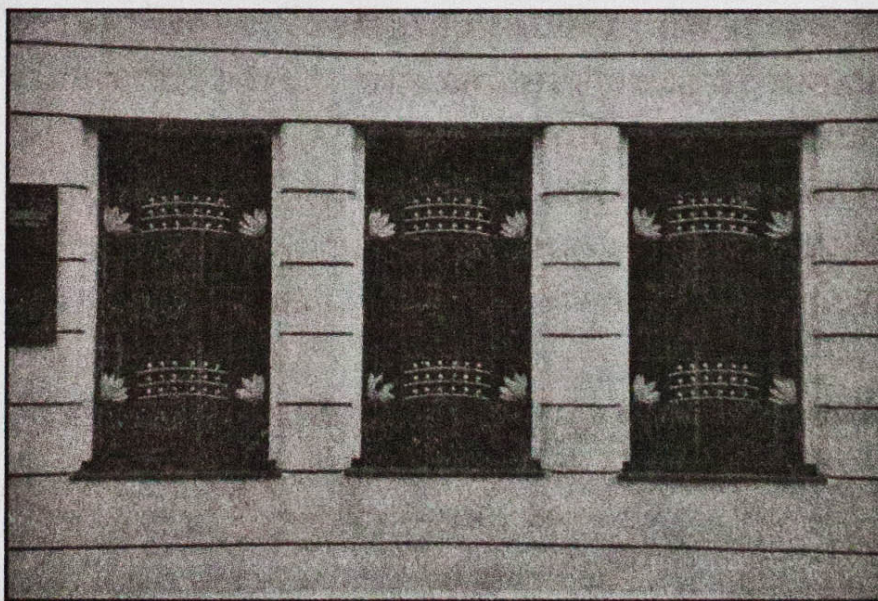
*Загальний вигляд споруди колишньої Ощадної каси у Чернівцях.
Художній музей (1900–1901 рр.)*

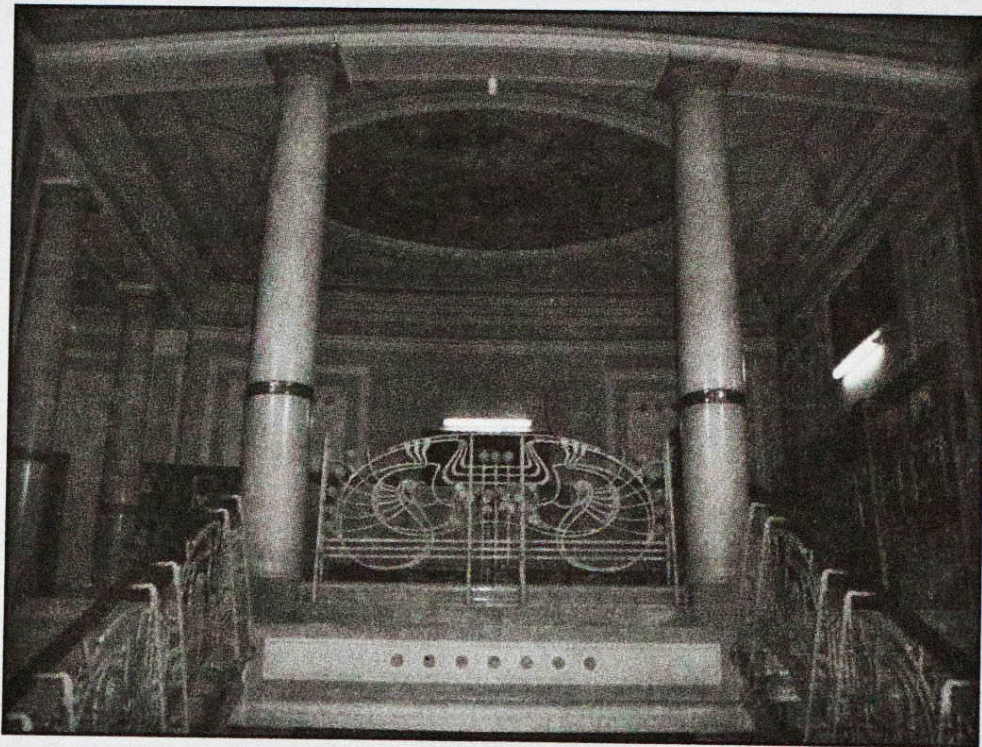
Фрагмент фасаду. Майолікове панно на фасаді колишньої Ощадниці

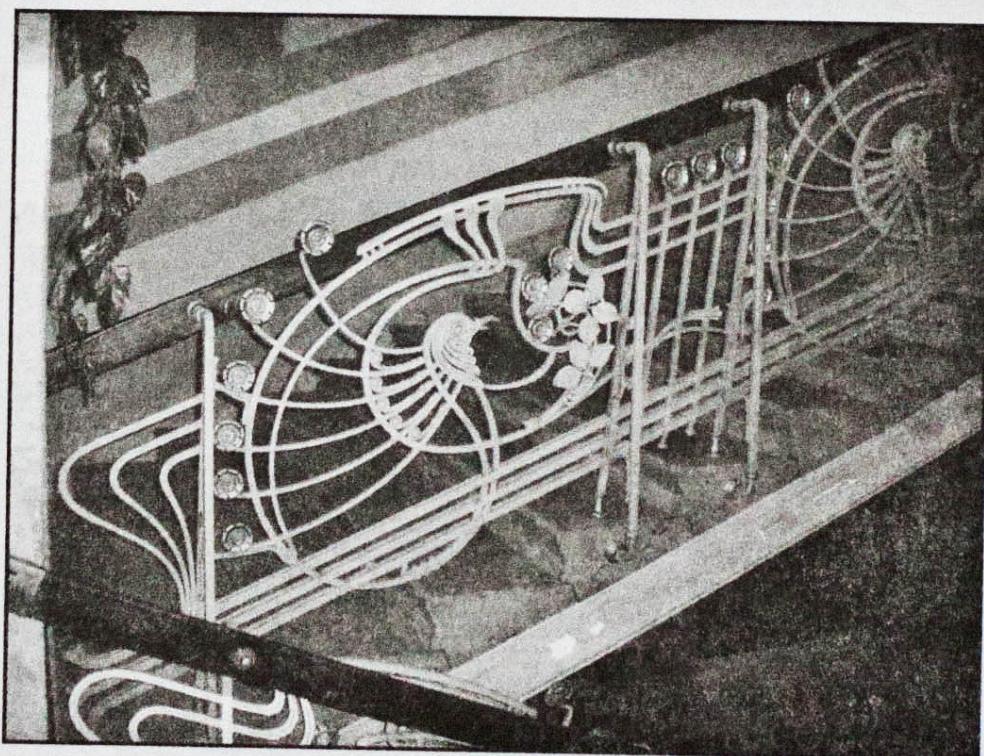
Елементи декору бокового фасаду

Елементи декору бокового фасаду

Інтер'єр парадних сходів Ощадниці

Декор сходових перил

Вітраж на сходовій клітині

DER ARCHITEKT IX.

74

Das Sparkassengebäude in Czernowitz.
Erbaut vom Architekten Robert Gahner.

*Історична фотофіксація інтер'єрів Ощадної каси
з віденського журналу «Архітектор» за 1903 р.*

ничого дому «Фаворітен» на Laxenburgerstrasse у Відні та у дивовижній комбінації архітектурного декору (поліхромне майолікове панно, позолота, скульптура, вітраж, рельєфна ліпнина з вишуканими елементами металодекору) Ощадної каси у Чернівцях. Площинна «інтерпретація стіни» як живописного і декоративного полотна, закорінена творчим задумом Гесснера на тлі центрального фасаду колишньої Ощадниці тинькуванням під стилізований «білий карарський мармур» та оздоблена елегантним кованим і ліпним декором із застосуванням позолоти вносить у містобудівний ансамбль центральної площі Чернівців (Ringplatz) неперевершений акцент архітектурної домінанти, яка на початку XX ст. цілком справедливо стала символом «візитної картки» ділового і толерантного способу життя мешканців Буковинської столиці.

Як стверджує у своїй науковій монографії автор цього доробку «Архітектура Чернівців XIX — першої половини XX століть», архітектор-проектант «інтуїтивно відчував приховані практичні та виражальні можливості матеріалу, чудово розумівся на його властивостях і володів невичерпною творчою фантазією. Він був не лише митцем-архітектором, а й талановитим інженером (...).

Багатоманітність прийомів, творчих манер і художніх відтінків — це одна з визначальних особливостей модернового мистецтва. Стимули розвитку нового стилю належали до різних сфер архітектурної діяльності. Вони складно і різноманітно пов'язувалися з окремими аспектами архітектури — функціональними (користь), інженерно-технічними (міцність) та ідейно-естетичними (краса). Звідси і незвичайна багатоманітність та багатоманерність новацій модерну, неоднозначність, а інколи й очевидна суперечливість результатів модерністських творчих пошуків віденського архітектора Губерта Гесснера» [1, с. 48–51].

Професор М. Віорал-Чапка вперше на початку XXI ст. звертає увагу на те, що «Г. Гесснер як починаючий архітектор знайомиться у Відні з учнем Отто Вагнера, чернівчанином Оскаром Ласке, і між ними закладаються гарна дружба і ділові професійні стосунки, недивлячись на те, що Ласке, змагаючись за право на проектування Центральної Ощадної каси у Чернівцях, отримав тільки третю премію» [3, с. 99 – 112].

Як відомо, він згодом багато проектував у Відні. Виконані за його проектами богині «Флори» (1901–1902 рр.) у незвичному декорі на центральному фасаді аптеки «Білий янгол» («Zum weißen Engel») у Відні по

вулиці Bognergasse досі вражають неповторною образністю декоративних фігур [23, с. 102–103].

Цілком зрозумілим стає те, що особливе місце у цьому багатоманітному калейдоскопі творчих манер займає професійна діяльність архітектора Губерта Гесснера, де знаковим символом приходу нової епохи в європейську архітектуру ХХ ст. стає будівля колишньої Центральної ощадної каси у Чернівцях.

Тому зовсім не дивно, що у травні 2003 року саме у Чернівцях відбувся I Міжнародний науково-практичний австрійсько-український семінар з питань реставрації пам'яток архітектури Чернівців під девізом «Пізнавай, аналізуй, реставруй». Організаторами цього семінару були Чернівецька міська рада, відповідні місцеві комунальні служби; науково-дослідний Центр буковинознавства у Чернівцях та Центр австрійсько-української співпраці з науки, освіти та культури (м. Львів). У роботі практичного семінару взяли участь відомі австрійські фахівці Ф. Бувье (керівник групи), М. Піфль, Й. Пьотценбергер, Й. Вайсенбах та Е. Ретенбахер з реставрації дерева, металодекору, ліпнини та позолоти, а також група чернівецьких і львівських реставраторів.

У процесі роботи семінару була проведена показова реставрація ряду фрагментів видатної пам'ятки архітектури епохи модерну — споруди колишньої Центральної ощадної каси у Чернівцях. У проведенні реставраційних робіт брали також участь студенти Чернівецького фінансово-юридичного інституту — члени молодіжної організації «Клуб «Ренесанс», студенти архітектурного відділення Чернівецького політехнічного технікуму та учні (майбутні реставратори) Чернівецького вищого художнього професійно-технічного училища № 6 [1, с. 105]. Семінар перетворився у справжнє творче свято для юних мешканців міста. Календар подій тижневого семінару активно висвітлювався у центральних вітчизняних та місцевих засобах масової інформації.

Цей міжнародний захід відкрив абсолютно нові шляхи до дослідження так званих «білих плям» в історії архітектури міста Чернівців як столиці Буковинського краю. На підставі наукових обґрунтувань за сприяння Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень та Державної служби з питань охорони культурної спадщини Міністерства культури і туризму України був розроблений паспорт по відновленню традиційного вигляду декоративно-художнього оздоблення фасадів колишньої центральної Ощадниці у Чернівцях.

У вересні 2003 року за ілюстрацією з наукової монографії Акоша Мораванські «Die Architektur der Donaumonarchi» [18, с. 89] майстрами з реставраційної справи Чернівецьких реставраційних майстерень «Грац» під керівництвом місцевого консерватора В. Кравчука на центральний портал нинішнього Художнього музею були повернуті втрачені скульптури орлів-беркутів (виконавець — скульптор В. Лисаківський). Активну участь у прийнятті такого важливого кроку у справі відтворення традиційного характеру цієї унікальної пам'ятки архітектури відіграла громадська консультативна рада з питань охорони культурної спадщини, яка була створена вперше за рішенням Чернівецької міської ради взимку 2003 року [1, с. 82–83]. Цікаво відзначити, що мешканці міста та туристи сьогодні навіть не здогадуються, що повернуті скульптурні птахи були відсутніми на центральному порталі музею декілька десятиліть, а історичний вигляд його фасадів повернуто у наближеному вигляді до авторського задуму майже через сто років з моменту будівництва пам'ятки.

Восени 2005 року делегація чернівецьких реставраторів побувала на стажуванні в Австрії, працюючи на пам'ятці архітектури національного значення у містечку Адмонт (земля Штаєрмарк) [1, с.105]. Це стало поштовхом до підняття питання щодо становлення реставраційної справи у Чернівцях.

Підсумком завершення цього тривалого проекту став Міжнародний науково-реставраційний семінар, який відбувся у м. Грац (Австрія) у березні 2007 року. Такі заходи надали можливість налагодити міжнародну науково-дослідницьку та практичну роботу з вивчення не тільки творчості видатного архітектора Губерта Гесснера, а й архітектурної спадщини Буковинської столиці та підготовки пакету досьє щодо номінації Резиденції митрополитів Буковини та Далмації у Чернівцях до Списку об'єктів всесвітньої спадщини UNESCO (2004–2011 рр.).

Нині в інтер'єрах центрального фойє за наглядом працівників Художнього музею проведені роботи з відтворення первинного вигляду унікальних вітражів та продовжуються роботи з подальшого відтворення первинної позолоти центральної брами пам'ятки та інших декоративних елементів. Звичайно, це процес довготривалий і вимагає залучення не тільки великих коштів, але й відповідних заходів щодо здійснення досліджень з діяльності видатного архітектора Губерта Гесснера та збереження створеної ним споруди в Україні. Таких, до речі, об'єктів

за культурно-мистецькою цінністю в Європі тільки три. Одна з них знаходиться у Чернівцях.

Література:

1. Біленкова С. Архітектура Чернівців XIX — першої половини XX століття. — Чернівці: видавничий Дім «Букрек», 2009.
2. Бюв'є Ф. Від поштамту до театру: порівняння між Грацом і Чернівцями // Чернівці в контексті урбаністичних процесів Центральної та Східної Європи XVIII — XX ст.: Матер. Міжнар. наук. конф. з нагоди 600-літнього ювілею першої писемної згадки Чернівців (6–7 травня 2008). — Чернівці: Зелена Буковина, 2008. — С.111–117.
3. Віорал-Чанка М. Вплив школи Отто Вагнера на архітектуру Чернівців початку 20-х років XX ст. // Архітектурна спадщина Чернівців Австрійської доби: Мат-ли Міжнар. наук. конф. (Чернівці, 1 — 4 жовтня 2011 р.). — Упор. П. Рихло. — Чернівці: Золоті литаври, 2003. — С. 99–112.
4. Дугаєва Т. Скульптурно-архітектурні композиції Руського кладовища у Чернівцях середини XIX — поч. XX ст. та їх стильові форми // Архітектурна спадщина Чернівців Австрійської доби: Матер. Міжнар. наук. конф. (Чернівці, 1 — 4 жовтня 2011 р.). — Упор. П. Рихло. — Чернівці: Золоті литаври, 2003. — С.120–128.
5. Історико-містобудівні дослідження Чернівців / Вечерський В.В., Скібіцька Т.В., Сердюк О. М.: за ред. Вечерського В.В.: відпов. за вип. Сердюк О.М. — К.: Фенікс, 2008.
6. Коротун І. Етапи розвитку та забудови міста Чернівці. Формування історико-культурної заповідної території // Архітектурна спадщина Чернівців Австрійської доби: Матер. Міжнар. наук. конф. (Чернівці, 1 — 4 жовтня 2011 р.). — Упор. П. Рихло. — Чернівці: Золоті литаври, 2003. — С.9–17.
7. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ. — Чернівці: Золоті литаври, 2008.
8. Осачук С. Німці Буковини. Історія товариського руху (друга половина XIX — початок XX ст.). — Чернівці: Золоті литаври, 2002.
9. Осачук С., Заполовський В., Шевченко Н. Пам'ятники Чернівців. — Чернівці: Зелена Буковина, 2009.

10. Пунін А. Інтернаціональне та регіональне в архітектурі «нового стилю» — модерну// Архітектурна спадщина Чернівців Австрійської доби: Мат-ли Міжнар. наук. конф. (Чернівці, 1–4 жовтня 2011 р.). — Упор. П.Рихло. — Чернівці: Золоті литаври, 2003. — С.71–80.
11. Achtleitner F. Die Wiener Architektur um 1900. — Wien, 1964.
12. Bilenkova S. Jugendstil in Czernowitz. Eine Topographi der Schönheit. Czernowitzer kleine Schriften. Schriftenreihe des Traditionsverbandes „Katholische Czernowitzer Pennäler“ — Heft 12 (aus dem Ukrainaschen von Juri Kyjko). — Wien: Redaktion Raimund Lang, 2002.
13. Bilenkova S. Die Moderne in Czernowitz // Städtische Kultur- und Architekturerbe in einem ethnischen Kreuzweg Europas West — Ukraine und Moldawien. Rapport von einen internationalen Seminar in Lund. Schweden 2004. — Lund, 2005. — S. 85–91.
14. Kalmar J., Kassal-Mikula R. Otto Wagner. — Wien, 2001.
15. Kristian M. Hubert Gessner: Architekt zwischen Keiserreich und Sozialdemokratie: 1871–1943. — Wien, 2011.
16. Larsson B., Göran S. Multi-ethnic Built Heritage in West Ukraine and Moldova — a Challenge for Urban Planning and Development. — Volume V. — Lund: University — Sweden, 2009.
17. Lux J. Gessner Hubert. Das Sparkasse in Czernowitz // Der Architekt. IX Jahrgang. — Wien, 1903. — S. 71–75.
18. Moravansky A. Die Architektur der Donaumonarchi. — Budapest — Berlin, 1989.
19. Sarnitz A. Adolf Loos. Architekt, Kulturkritiker, Dandy. — Wien: Taschen, 2003.
20. Sarnitz A. Josef Hoffmann. Im Universum der Schönheit. — Wien: Taschen, 2007.
21. Stiller A. Josef Plecnik. Architekt in Wien, Prag, Laibach. — Wien, 2008. 22. Städtebau das 20.Jahrhundert / Art.Direktor&Hendrik Neubauer. — Potsdam, 2010. 23. Zednicek Walter. Wiener Architektur um 1900. — Wien, 2001.

Фигура венского архитектора Губерта Гесснера — Hubert Gessner (1871–1943) — интересна на Украине не только как автора проекта сооружения бывшей Центральной сберегательной кассы в Черновцах (1900–1901 гг.). Без преувеличения, он — универсальный архитек-

тор. Автор первых проектов по строительству частных вилл (1896 г.); конкурсных не реализованных проектов сберегательных касс (1897–1898 гг.) для городов Подебрат и Троппау и первого реализованного проекта Центральной сберегательной кассы в Черновцах (1900–1901 гг.); разработок многоквартирного социального жилья и первых жилых микрорайонов («суперблоков»); рабочих Домов; общественных зданий, гостиниц и пр. Все эти сооружения отображают те новаторские поиски и тенденции, которые начинал в своё время гениальный архитектор Отто Вагнер — Otto Wagner (1841–1918).

Современниками и творческими коллегами архитектора Гесснера были такие известные зодчие, дизайнеры и скульпторы, как А. Лоос — Adolf Loos (1870–1933), Й. Гофман — Josef Hoffmann (1870–1956), Й. Плечник — Josef Plechnik (1872–1957), О. Шимкович — Otmar Schymkovych (1864–1947), О. Ласке — Oskar Laske (1874–1951) и др.

Поэтому черновицкий период творчества Губерта Гесснера — особенно важный и требует всестороннего внимания. Сооружение бывшей Центральной сберегательной кассы в Черновцах стало знаковым не только в его творчестве, но и повлияло на развитие архитектурного мастерства следующих поколений.

The figure of the Viennese architect Hubert Hessner (1871–1943) is interesting not only for the authorship of the former Savings Bank building in Chernivtsi (1900–1901). No exaggeration he is the universal architect. His is the author of the first construction projects of the private villas, savings banks, public housing developments and housing estates («superblocks»); workers' Houses, hotels, etc. They reflect those innovative trends that Hessner's genius teacher the architect Otto Wagner (1841–1918) began in his time

The contemporaries and creative colleagues of Hubert Hessner were A. Loose (1870 — 1833), J. Hoffman (1870 — 1956), J. Plechnik (1872–1957), O. Shymkovych (1864 — 1947), O. Laske (1874–1951) — the architect from Chernivtsi, etc.

Therefore, the period of Hessner's oeuvre in Chernivtsi is especially important. It is this building has become a landmark not only in his work, but has also influenced the development of the architectural skill of the future generations. Therefore, the research of Hussner's creativity requires comprehensive attention, particularly for the preservation and restoration of his first famous project. This is the present building of the Art Museum at the Central Square of Chernivtsi.